

MARGÓCSY ISTVÁN

ESZMÉK A' MAGYAR VERSTAN ÁTALAKÍTÁSÁHOZ

„Igenis, a pálca el van a nemzet által törve az antik schemák felett: új mű ezeken kevés iratik, és leginkább csak epigrammai apróságok; a régiek pedig napról napra szűnnek olvastatni” – olvassuk Toldynak nagy beszédében,¹ melyet „a' Kisfaludy-Társaság hetedik köz ülésében (Febr. 2. 1844.)” tartott alapvető verselméleti és verstani kérdésekről; s a fenti nagyon szigorú ítéletet a továbbiakban még keményebben is megfogalmazza: „az élet nem ismeri el az iskolának e melegházi növényeit” – az egész antik verselési gyakorlatot kizárólag az *iskola*, azaz nem az élet, nem a természetesen fejlődő és hangzó irodalom termékeinek véltén. Rendkívül érdekes, hogy az utóbbi mondatnak szóhasználatában, ha akarnánk (s természetesen akarjuk is), könnyen felismerhetnénk ama híres-hírhedt Petőfi-versnek fordulatait, mely szintén ebben az évben keletkezett: *A természet vadvirága* kritikaellenes kirohanásában ugyanez a szembeállítás fogalmaztatik meg: a költészet, magából fogalmából következően, iskolaellenes, s a vezérlő princípium, melyhez a költőnek tartania kell magát, melynek alapján a költészet egyáltalán megítélhető lenne, a költészet kivüli élet, Petőfinél (itt) a szabad természet. Vö.

Nyirbáljatok üvegházak
Satnya sarjadékain;
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Nem verték belém tanítók
Bottal a költészetet,
Iskolai szabályoknak
Lelkem soh'sem engedett.
Támaszkodjék szabályokra,
Ki szabadban félve mén... stb.

¹ *Eszmék a' magyar verstan átalakításához*, A' Kisfaludy-Társaság hetedik köz ülésében (Febr. 2. 1844.) előadta D. SCHEDEL Ferencz, *Életképek*, 1844, I, 249–259. Az e tanulmányból, e megjelenésből idézettek a továbbiakban nem hivatkoznak.

Toldy nagy beszéde radikális költészetelméleti fordulatot hirdet meg: úgy látom, nála fogalmazódik meg először az a nagyszabású és nagyhatású nemzeti verstani koncepció, mely úgy véli, hogy a nemzeti költészet verselésének nem csak lehetőleg, nem csak elsősorban, hanem kizárólag a nemzeti nyelv adottságaira, szabályaira, ahogy ő fogalmaz, „nyelvünk szellemének” tulajdonságaira kell épülnie, hiszen, mint mondja, „a vers nem pusztán történetes és szokásos alakja a költészetnek”; s ennek alapján mindaz a verselési gyakorlat, mód, fogás, ami nem ennek a (Toldy szerint) még nem ismert, de létező és működő rendszernek alapján íratott le, méltatlan arra, hogy egy nemzeti irodalom magáénak tudhassa, valódiilag elismerhesse. Toldy, mikor megindokolja elméleti állásfoglalását, szociológiai és hatástörténeti érvekkel él (sőt mindezt olyan fontosnak véli, hogy *előbb* is fejti ki, mint a verstani véleményét!), s azt állítja, hogy a most alakuló nemzeti irodalom viszonylag hideg fogadtatása annak köszönhető, hogy a nemzet mint olvasóközönség idegenkedik az idegen formáktól, nem ismeri fel önmagát (önmagának hangzó kifejeződését) a tanult s nem természetes formákban, s Toldy szerint ez a mélyen jogos idegenkedés tulajdonképpen azt is jogossá, vagy legalábbis megérthetővé teszi, ha az újabb művek olvasatlanok maradnak (a tanulmány első, bevezető mondata így szól: „Sokszor gondolkodtam arról, tekintetes Társaság, nagy tekintetű hallgatóság! mik lehetnek okai, hogy a költészet bizonyos nemei s költészetünk számos, valóban szép, tartalmas, és formában némi tökélyfokot elért darabjai a könyvből ki nem hatnak az életbe, a tudósok és tanultak köréből a nemzethez nem találják meg az utat?”). Toldy a maga elméletében olyannyira *egynek* látja a már, úgymond, megszületett, vagy legalábbis körvonalazódó nemzeti tartalomnak és a még csak alakulóban sem lévő formának egységét, olyannyira szükségesnek véli e kettő *majdani* harmóniáját, hogy az eddig létrejött irodalommal, vagy annak legalábbis egy jelentős részével szemben, a történetiség megértő elvének fenntartása mellett is, rendkívül kíméletlen ítélettel él, s az ítéletet a mostanában megteremtődő nemzeti költészet utópiájával indokolja – illetve annak a nem kívánatos alternatívának felvázolásával fenyeget, hogy ha a nemzeti jellegű verstan nem nyer uralmat a költészetben, akkor a költészetnek magának is veszélybe kerül a jövője. („A nemzetiség mindig megboszúlja magát a rajta tett erőszakon; s a természetlenség mindig és mindenütt bünhődik” – „A mondottak után csak aggodalommal lehet legjelesb költői műveink jövőjét elgondolnunk...” stb.)

Toldy úgy véli, hogy ebben a pillanatban a nemzet, és ahogy mondja, „az élet”, miután elutasítja, pontosabban nem tudja tökéletesen fogadni az idegen schémákat, „más, a nyelv természetével egyező törvények kihirdetését várja, mellyeknek mind népdalainktól, mind jelesb költőink műveiktől elvonását bátor vagyok ezennel indítványba hozni” – s ezzel a tézisével roppant nagyhatású verstani elmélkedéssorozatot indít el. Hiszen, úgy vélem, itt hangzik el először teoretikusan megfogalmazva, hogy a verstannak alapját abból a *nyelvből* kell meghatározni, mely elsősorban az iskola által érintetlen és így megrontatlan nép költészetében éri el esztétikai önmeghatározását, másrészt itt fogalmazódik meg a leghatározottabban az a tézis (mely szintén másfél évszázados karriernek néz elébe), hogy a nemzeti költészet verselése nem kulturális termék, nem alkotói mesterségnek lecsapódása, hanem természetadta (ahogy később mondták) nyelvi ösztönnek a

működése. Toldy úgy látja, hogy a népdalokból lehet vagy kell kivonni a megteremtendő magyar verstant, mert a műköltészet vagy idegen hatásra fogant, vagy pedig, a régiségben, műveltség híján, az esztétikai szépség iránti tompaságban szenvedett (ahogy mondja: „mert tudjuk mindnyájan, miképen legrégebb költőink, semmi szépséggel nem bíró hagyományos formákban, öntudat s műgond nélkül dolgoztak”), s így legfeljebb elvétve alkalmazták ama nyelvi-vers-princípiumokat, melyeket Toldy, nagyon érdekes nyelvi fejtegetések alapján, javasol.

E verstan-felfogásnak, mely a verselést a nyelvi hangsúlyozás sajátosságából magyarázza, nem azt az oldalát emelném itt ki, vajon mennyiben vitte szakmailag előre az ún. „magyaros” verselésnek a leírását és teóriáját (ezt Kecskés András verstantörténete derekasan feldolgozta²), hanem azt a sajátos jellegét, mely úgy véli, a verstani feldolgozásnak, a verselés elméletének meg kell vagy meg lehet előznie a költői gyakorlatot. A nemzeti költészet nagy propagátora igazi klasszicista teoretikus módjára meg van győződve arról, hogy a verstannak nem az a feladata, hogy rögzítse, milyen szabályok deríthetők ki a megszületett versekből, hanem az, hogy kereteket biztosítson a költők számára, szabályokat alkosson és írjon elő a születendő költészet számára – hogy a verstan ne leíró, hanem előíró, preskriptív jellegű legyen: azaz mondja meg, *hogyan* kell verset írni, s előre rögzítse, *milyen* lesz vagy legyen a jó (nemzeti) vers. *Azért* nem írnak a költők jó nemzeti költészetet, mondja e teória, mert nem *tudják*, milyennek kellene e költészetnek lennie, azaz mert a tudósok eddig még elmulasztották kikövetkeztetni a követendő szabályokat. Amint a 19. század közepéig a nyelvtanok is jórészt mind preskriptív jellegűek voltak, s a helyes, szabályos és szabatos nyelvhasználatot akarták volna ajánlani vagy parancsolni, úgy jár el a verstan is Toldy kezén: miután kikutatta az alapelveket (pl. a feladatok között felsorolja, hogy meg kell teremteni „az egész magyar rímtant, melly eddig még a nemlétezők sorában áll”), meg akarja tanítani a költőket az igazi versírásra. S e tanításnak hatalmas tétje van: az egész nemzeti költészet jövője; amint – talán túlságosan sanyarú ítéletet hozván jelenkorának költészetéről – nyíltan megfogalmazza: „*így* költészetünk, a nélkül, hogy tengjen, nem maradhat”.

Toldy egész verстана a meg- vagy újjáteremtendő költészetnek jövő idejére vonatkozik: ebben, és gondolatmenete lényegében tökéletesen azonos álláspontot képvisel korának más jeles verstani gondolkodóival (függetlenül attól, hogy az egyes leíró és gyakorlati verstani kérdésekben volt-e vita köztük vagy nem volt). Csak néhány szerzőt idéznék, hogy lássuk a nyilvánvaló párhuzamokat. Fogarasi János, akinek mind nyelvitanírói, mind verstanírói érdemei kiemelkedőek (s akinek egy évvel Toldy beszéde előtt megjelent könyve igen nagy hatást tett Toldy gondolataira), pl. a nyelvitanírói szabályozást így határozza meg: „De ha valamely nyelvet rendezni, szépíteni, és szabatosan meghatározni is törekvünk, s új elveket nem felállítani, hanem a létezőkből ész szabályai szerint kifejteni, annak szögyűjtelékét helyes ízléssel s tárgyösmerettel megválogatni, dúsabbítani

² KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története a kezdetektől 1898-ig*, Bp., Akadémiai, 1991, különösen *A nemzeti verselés eszménye a 19. században (1843–1898)* fejezet I. alfejezete: *A nemzeti verselés elméletének népköltészeti iránya (Fogarasi János, Erdélyi János és Arany János verselmélete)*, 207–240.

ügyeink, s ekképen azt a tudományok- s művészetekre és finom társaséletre előkészítgetjük, alkalmassá teszszük s így tökélyesbítjük, ez akkor a művelt nyelv.”³ S ugyanilyen elveket, csak a nyelvtanénál még kiérleletlenebb gyakorlati szabályozást javasolna a verstan számára is (ismeretes, hogy ő volt az első, aki máig komolyan számba vehető módon jellemezte a magyar népköltészet verselését): „A magyar verselés ... mind e mai napig idegen formák utánzása, s minthogy nyelvünk végtelen hajlékonysággal bír, többnyire igen szerencsés utánzása”; miből következik a nagy felhívás: „Ifju költők! (mert az idősbeket nem reménylem szokott utjokrul elvonhatnom) íme elétek adám a gyönyörű, az erődús magyar mértéket, ápoljátok ezt a bár élénk, de erőnélküli szökök s lejtik helyett ... mert az erődús magyar szellemhez, mely nyelvében, mely dalában, mely táncában is kitünőleg uralkodik, erődús költészeti forma illő.”⁴ Erdélyi János épp a népdalokról írott tanulmányában találja majd helyesnek, hogy megdicsérje Fogarasi kezdeményezését, s úgy látja, hogy „ez a fölfedezés hihetőleg új időszakot fog szülni dalköltészetünk technikájában”,⁵ azaz ő sem csak leíró tudományos eredményként, hanem alkotó irodalmi erőként is értékeli a népdalok ritmusának vizsgálatát – ám a lehetséges kibontakozást, mikor is a nemzeti tartalomnak formája majd harmóniába olvad össze, ő is csak a reményteli jövőben véli megtalálhatni: „Oly klasszikai magyar költészet, mely összhangzatos egészé felolvasztva bírja minden elemét a költői művészetnek, mely nyelvünkben kifejtett, s zenei hajlamunknak megfelelő alakban ... szólaljon meg, azaz egy konkrét klasszikai művészet, az én szememben a jövődőség gyermeke” (az *Egy századnegyed...* c. nagy történeti tanulmányból⁶). Sőt: Erdélyi, mikor igen súlyos ítéletet mond Berzsenyi felett, éppen túlzottan antikizáló klasszicizálása okán („s hogy műveit teljes szívünkben éldehessük, bucsút kell venni a mai kortól, és visszamenni a görög vagy római világba ... de a régiek tanulmánya elnyomta benne a mai embert”), akkor, különös módon, még Toldy retorikus szóhasználatát is visszhangozza, mondván: „Tehát megítéljük Berzsenyit hibáival vagy kora ferdeségeivel, adván intést ez által is az utánunk jövő költői sarjadéknak, mint népének az úr, mondván: „Ne legyenek idegen isteneid én előttem!”⁷ – az ennek megfeleltethető párhuzam vagy esetleg forrás Toldynál ugyanis így hangzik: „de hanyatlík nálunk is az idegen istenek kora”. Hasonlóképpen még Aranyánál is ott leljük majd Toldy szemléletének nyomait: egyrészt ő is azt vallja és tanúsítja, hogy egy nemzeti költészetnek csak *egy* nemzeti verselése lehetséges, s a többi, nem eredeti verselési módok, hogy úgy mondjam, még asszimilálódván sem tudják beteljesíteni valódi célkitűzéseiket (ő is azt a törekvést látja támogatandónak, „mely több-kevesebb öntudattal működven, a magyar rhythmusnak a költészetben is vissza akarja adni a nemzet kára

³ FOGARASI János, *Művelt magyar nyelvtan elemi része*, Pesten, 1843, *Bévezetés*, 2.

⁴ *I. m.*, *Második cikkely: Verselés*, 315–387, 134. §. *Kísérlet a magyar népdalok- és zenékben uralkodó versmértékek kifürkészésére*. Az idézet: 386–387. (Az idézetben használt „szökö, lejtik” kategóriák a jambust és a trocheust jelentik.)

⁵ ERDÉLYI János, *A magyar népdalok (1847)* = E. J., *Nyelvészeti és népköltészeti, népzenei írások*, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1991, 109–170. Az idézet: 166.

⁶ ERDÉLYI János, *Egy századnegyed a magyar irodalomból (1855)* = E. J., *Irodalmi tanulmányok és pályaképek*, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1991.

⁷ ERDÉLYI János, *Berzsenyi Dániel (1847)* = E. J., *id. kiad.*, 129–149.

nélkül el sem idegeníthető jogait. Oly költemény, melynek teljes élvezhetése végett előbb még a hellén-római, vagy más idegen világba kell áthelyezkedni – bármennyi szépséggel bírjon különben – soha nem hathat igazán a nemzet egészére”⁸), másrészt ő is egy kiépülő új verselésű magyar költészet jövőbeniségébe helyezi reményét („De remélem, nincs messze az idő, hogy a nemzeti rhythmus magasabb nyelvű költészettel is megfér; különösen lyránk betölti hivatását, ismét összhangzásba jó nemzeti zenénkkel, léssen idomban s tartalmilag, testestül, lelkestül, magyar”⁹) – mindehhez ismét idézném Toldy fordulatainak párhuzamát: ő azért bírálta az antikizáló versírást és teóriát, mert úgy látta, hogy ennek képviselői csak azért alkalmazták az időmértékes formákat, „mert ez történetesen jól rá illett nyelvünk testére, nem vizsgálva, megfelel-e szintugy nyelvünk szellemének”.

Persze e teória és gyakorlat, akármennyire közös is volt a század legjelesebb elméi között, rengeteg ellentmondást rejt magában – olyan ellentmondásokat, melyeknek mind irodalomtörténeti, mind elméleti vetületük figyelmet érdemel. Elsőként, hogy a legszembeesőbb és legegyszerűbb problémát nézzük, említsük meg, hogy e teoretikusok, jóllehet keményen elítélik az antikizálást, azt mind elismerik, hogy az antik szabású verselés magyarul nem tekinthető nyelvi botránynak vagy abszurdumnak, sőt: idegennek sem – minek következtében a magyar időmértéket csodálatosnak látják. Fogarasi János, aki könyvének nagy részében kizárólagosan népdal-alapú verstant óhajt teremteni, a magyar időmérték dicséretében egészen nagyszabású túlzásokba is belébocsátkozik („Ha jelesb magyar költőink hexameteireit olvassuk vagy halljuk, oly szabályszerűeknek találjuk a kifejezéseket, a szórendet oly erőltetésnélkülinek, s – a formától s válogatottabb szóktul elvontan – az egészet oly természetes folyamatúnak, mintha csak gondos kötetlen beszédet hallanánk, úgy hogy önkéntelen is azon gondolat ragad meg: a legméltóságosb versnem – a hexameter (...) – a magyar nyelvért s magyar nyelvre teremtették a dalszűzek, a musák által”¹⁰), Toldy Ferenc pedig, aki beszédében úgy nyilatkozik, hogy az antik schemák felett eljárt az idő, hiszen „új mű ezeken kevés iratik, és leginkább csak epigrammai apróságok; a régiek pedig napról napra szűnnek olvastatni”, elég különös módon elfeledkezik arról, hogy barátja, Vörösmarty még csak alig tíz éve hagyta abba az időmértékes eposzírás (de az antikizáló időmértéket sohasem!), vagyis azt a műformát, melynek verseléséről, az irodalomtörténész még a hatvanas években is, vagyis a majdani jövőben, a legmagasabb elismerés hangján fog szólni: „Vörösmarty nyelve újszerűbb minden újítónál ... fordulatai és a kifejezés által, melyek mindemellett mindig tősmagyar jelleműek, hatályosak, szépek. A hexameter pedig, mellyel eposzi költeményeiben él, majd pompás, méltóságos, majd rohanó vagy játszi, de mindig jellemes; s annyi zengzetességgel (numerus) bír, minővel egy költőknél sem. Mintha ő találta volna fel azt,

⁸ ARANY János, *A magyar nemzeti vers-idomról (1856)* = A. J., *Prózai művek I*, s. a. r. KERESZTURY Mária, Bp., Akadémiai Kiadó, 1962 (A. J. Összes Művei, 10), 258.

⁹ Uo.

¹⁰ FOGARASI, *i. m.*, 40–41.

mintha vele a világ nyelveit versenyre hívná ki.”¹¹ Másrészt, még mindig irodalomtörténetileg nézve a kérdést: roppant figyelemreméltó, hogy mind e hatalmas erőfeszítés, sok teoretikus intés és tanács sem volt elegendő ahhoz, hogy átállítsa az irodalmi mozgásokat – a keletkező irodalom, ideologikusan akármennyire is a népies-nemzeti ideálok princípiumainak vonzását hirdette, a versformákat illetően nemigen akarta radikálisan átalakítani a már kialakult konvenciókat: egyrészt sem az antik időmértékes formák nem szűntek meg teljes mértékben, még az ún. népieseknél sem (gondoljunk pl. csak Petőfi-nek oly verseire, mint *Az ítélet*, *Levél Arany Jánoshoz*, *Játszik öreg földünk...* stb.), másrészt pedig hiába hangzott el számtalanszor a „németes” formákkal szembeni nagyon határozott óvás, nagyon rövid időszakon belül az ún. rímes-időmértékes verselés lett nemcsak a lírai költészetnek a legmeghatározóbb formája. Mennyire tanulságos, hogy még az olyan magyaros verstan-ideológusnak költészetében is, mint Arany János, a magyaros verselés aránya soha nem éri el a többséget – s az is, hogy ennek a sajátosságának maga Arany is tudatában volt, s mindezt esze ágában sem volt szégyelleni vagy letagadni (amint maga panasolja fel híres levelében Erdélyi Jánosnak: „...mások *minden* versemben magyar idomokat vélnek találni, például Greguss csodálkozva veszi észre, hogy *még* jambusi sorok is akadnak verseim között. No, az meglehet, hogy én igen rossz jambusokat írok, de azt hiszem, mégis nem nehéz kimutatni, hogy fele költeményeimnek, vagy több is annál, jambusi, illetve trocheusi lejtéssel bír, minden igényei nélkül a hazai rhythmusnak”¹²). Hogy pedig a verstan és verselés homogenizált megmagyarosítása teóriájának a huszadik századi költészetre mennyire nem lett valódi hatása, azt talán részletesen bizonyítani sem kell.

Továbbá felidézhető az az ellentmondás is, hogy ez az előírás-szerű versleírás már abban az időben született és virágzott ki, mikor a romantikus költői szabadság eszméje radikálisan fellépett mindenfajta szabályozás uralmi törekvése ellen – következőképpen, ha nyíltan ki nem mondva is, a magyaros verselés előírásának parancs-elve ellen is. E téren két olyan fontos korabeli állásfoglalást idéznék, mely Toldy beszédének, hogy úgy mondjam, „pedagógiai stratégiája” ellen irányul. Egyrészt nem felejtendő el, hogy Toldy beszédére egyértelműen negatív kritikával éppen Vörösmarty reflektált (ha nem is a nyilvánosság előtt), s elítélte Toldynak mind történeti áttekintését, mind pedig teoretikus célkitűzését – az ő véleményében egyszerre láthatjuk a költőnek tiltakozását a preskriptív teóriák korlátozó érvényét illetően, továbbá azt az igényét, mely nagyobb méltányosságot követel meg a költői sokféleséggel szemben, mind a történeti, mind pedig a szinkrón szemlélet terén (vö. levéltöredékét Toldyhoz: „Tudod, hogy én a különcöket nem szeretem kézi- s tankönyvíróknak. Magam ebben az országúton szeretek járni, érdememet abban helyezvén, hogy a közdivatú közöl a legjobbat vegyem szabályúl. Nézeted a versmértékről, mellyet mégsem lehet kihagyni a költészetből, nem csak magyartalan, németes s így hibás, hanem az egész régiebb irodalomra nézve igen elbizott és méltányta-

¹¹ TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története a legrégebb időktől a jelen korig rövid előadásban (1864–1865)*, kiad. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1987, 245.

¹² Arany János levele Erdélyi Jánoshoz, Nagykovács, 1856. szeptember 4. ARANY János *Levelezése II*, s. a. r. SÁFRÁN Györgyi, Bp., Akadémiai, 1982 (A. J. Összes Művei, 16), 751–757. Az idézet: 751.

lan, mintha te érzened [annyiak ellenében] mi a jó és magyaros hang? Jó-e illy tanokat terjeszteni? Itélj”¹³).

Másrészt e tekintetben is rendkívül tanulságos Petőfi állásfoglalása e kérdésben. Ismeretes, hogy ő, összegyűjtött verseihez írott előszavában, midőn kritikusaiknak támadásával szemben kívánja megvédeni magát, az őt és költészetét ért nagyszámú verstani kifogásokra is reagál, a következőképpen: „Ezen uraknak a magyar rímről és mértékről fogalmuk sincs. Ők a magyar versekben latin metrumot, és német cadentiát keresnek, s ez az én költeményeimben nincs, az igaz, de nem is akartam, hogy szorosan legyen. A magyar mérték és rím még nincs meghatározva; ez még ezután fog, ha fog kifejlődni és meghatározatni, e szerint róla nekem nincs tudatom, de van sejtésem ... az ösztön vezet, s a hol ők engem rím és mérték dolgában a legnagyobb hanyagsággal vádolnak, talán épen ott járok legközelebb a tökéletes, az igazi magyar versformához.”¹⁴ Egyrészt szinte megrendítő, hogy az általános stratégiát illetően mennyire ugyanazt mondja itt Petőfi, néha szó szerint, mint Toldy a nagy tanulmányában, másrészt azonban azt is látnunk kell, hogy Petőfinél, a költőnél, ugyanaz a kérdés mintha kifordulna a helyéből: ő nem megtanulni akarja a magyar vers- és rímtant, hanem saját költői ösztönéből megcsinálni. Petőfi itt, talán nem is implicite, elutasítja a preskriptív verstan elvi alapvetését, s a vers-tudományt mint olyat *post festa* tudománynak definiálja vagy degradálja: nála már az a modern szemlélet bukkanik fel, mely a költőknek már megszületett műveiből vonja el a szabályokat, s a költőknek e téren korlátlan előnyöket biztosít. Paradox módon e szemléletnek igen sok nyomát találjuk meg majd a nem-verstaníró Arany Jánosnál is, aki néha még saját verseiben is jogosnak állítja a szabálysértést – a költészetnek mint művészetnek nyújtván a pálmát a verstani szabályok mint mesterség felett (csak egy példát hoznék a már idézett, Erdélyihez írott levélből, ahol Arany a sorvégen elkövetett szótörés durva verstani hibáját költőileg festő licenciaként tartja vállalhatóknak – szembeállítva a költői szabadságot az iskolás verstan vaskalaposságával: „A nagy többség ezt úgy érti, hogy *nem sült el* a vers, azért szakasztottam meg a szót: holott én magát az állapotot festem az előadás által. Csekélység, elismerem, de azt hittem, hogy némelyek mégis megértének, s hol művészileg gondoltam alkotni, nem ütnek körmömre, mint tanulatlan fickónak”¹⁵).

De persze a legsúlyosabb teoretikus (és aztán ezen keresztül újra irodalomtörténeti) kérdés, most már nyíltan a huszadik század végéről visszatekintve az, hogy vajon valóban és kizárólag a nemzeti nyelv adott tulajdonságainak és szabályszerűségeinek primátusa alapozza-e meg egy kultúra verselésének, versrendszerének, versrendszerének milyenségét, s vajon valóban csak az a verselés teremthet-e nagy költészetet, mely közvetlenül alkalmazkodik egy nyelv népköltészetben megalapozott verstani hagyományához. A Toldy–Fogarasi-féle verstannak (illetve talán: verstan-elméletnek) a huszadik

¹³ Vörösmarty Mihály levele Toldy Ferenchez, 1844. február. VÖRÖSMARTY Mihály *Levelezése II*, s. a. r. BRISITS Frigyes, Bp., Akadémiai, 1965 (V. M. Összes Művei, 18), 156.

¹⁴ PETŐFI Sándor, *Előszó az Összes Költeményekhez (1847)* = P. S. *Vegyes művei*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1956 (P. S. Összes Művei, 5), 38.

¹⁵ Arany János levele Erdélyi Jánoshoz, *id. kiad.*, 754.

században, amennyire látom, a legkövetkezetesebb képviselője és betetőzője Németh László volt, aki a *Magyar ritmus* c. nagy tanulmányában (1939)¹⁶ kizárólagos összefüggést tételez fel a régi-népi tagoló verselés és a magyar költészet nagysága és értékessége között (kiemelendő, hogy Németh, Toldyval szemben, a régi *mű*költészetnek talán erőteljesebb primátust tulajdonít, mint a tizenkilencedik századi népköltészeti gyűjtéseknek!). Az ő felfogásában a tagoló vers „a magyar versnek örök alapszöveve, melytől büntetlenül nem lehet eltérnie”, s az egész újabb százötven–kétszáz év irodalomtörténeti fejlődése azért kárhóztatható, mert egyrészt Kazinczy mozgalmában „a jambusvers a lappangó magyar koppányság megtörésére terjesztett kardos keresztvíz” gyanánt funkcionált, másrészt pedig „alig lehet tagadni, hogy e három-négy nagy költő (Vörösmarty–Petőfi–Arany triász) alatt, múlt századi verselésünk nemigen mutat egyebet gyors fakulásnál és leromlásnál”. Németh számára így tulajdonképpen az egész magyar versfejlődés válik kárhóztathatóvá, mert csak kivételképpen (pl. Adynál) tér vissza a magyar verslényeg a költészethez – amiből az is következik, hogy a költészetnek és a verselésnek a megítélése nála is radikálisan elválik egymástól (erre volt példa egyébként Toldy Vörösmarty-értékelése is). De fontosabb ellentmondásként inkább azt emelném ki, hogy e szemlélet, mind Toldynál, mind Némethnél, eltekint attól, hogy az irodalom történeti fejlődésébe mindig is beletartozik a más (ha tetszik: idegen) mintáknak mint vezérfonalnak követése (s éppen ennek következtében olyan sokszínű minden irodalomnak, így a magyarnak, s a magyar verselésnek és költészetnek is a története): sőt, maga az öntörvényű fejlődés eszméje is, nyilván, csak visszahatás volt arra a fejlődés-eszmére, mely valaha örök, nem-nemzeti jellegű, általános, s a klasszikus verselésig terjedő követendő ideálokat tűzött maga elé. Hisz ha Toldynak már idézett mondatát újra megvizsgáljuk: „mert tudjuk mindnyájan, miképen legrégebb költőink, semmi szépséggel nem bíró hagyományos formákban, öntudat s múgond nélkül dolgoztak”, rögtön láthatjuk, az itt szereplő „öntudat és múgond” kategóriája éppúgy az általános európai klasszikus (sőt, talán: klasszicizáló) mérték-kánon elv alapján fogalmazódik meg, mint ahogy a verselésnek egyébként minden európai irodalmi nyelvet elért antikizáló divatja is (itt említendő meg, hogy maga Toldy is hivatkozik erre az általánosságra beszédében, mikor ama szláv időmértékelést dicséri, melyről *nyelvileg* ma már aligha szólna bárki dicsérőleg: „szinte egészen úgy, mint nálunk, e verseik könnyű és teljes hangzásuak, mit nem fog tagadni az, ki tót hexametert jól olvasva hallott”).

Ama nagy költészeti korszak pedig, mely Toldyék korszaka továbbá a nép-nemzeti iskola félszázados uralma után elkövetkezett, azaz a huszadik század, a maga rendkívül széles verstani-verselési változatosságában, kihívó, mindent akaró és mindent megengedő verstani játékosságában, szélsőséges poétikai toleranciájában vagy közömbösségében (gondoljunk csak pl. Babits Mihálynak, József Attilának, Tandori Dezsőnek vagy Kovács András Ferencnek verselési sokszínűségére) épp azt a már idéztem tételt látszik erősíteni, melyet Toldy radikálisan elutasítani akart: „a vers ... történetes és szokásos

¹⁶ NÉMETH László, *Magyar ritmus (1939)* = N. L., *Az én katedrám*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1975, 13–67.

alakja a költészetnek”: vagyis a verselés mint költészet nem természetadta törvényeknek engedelmeskedik, hanem irányzatoknak, konvencióknak, s a költők versforma-választása bizony nagyon sokszor „történetes”, azaz önkényes vagy véletlen. Ismervén a mához vezető irodalomtörténeti és verstörténeti fejlődést, annak nagyon sok válfaját (köztük pl. az igen nagyra becsülendő tagoló magyaros verselést érintő reformokat is pl. Juhász Ferenc vagy Nagy László verseiben), aligha tartható fenn az a nézet, hogy az időmértékes verselés felett eljárt volna az idő, a jambusvers tönkretette volna a magyar lírai kifejezést, vagy az, hogy a magyar költészet számára elsősorban a régi tagoló vagy magyaros népdal-formákból kikövetkeztetett módusok lennének célravezetőek, eredményesekek vagy nagyobb hatásúak. Szemléltető befejezésként hát hadd idézzem a lehetséges magyar versformák egyik legnagyobb bűvészenek, Weöres Sándornak egyik játékos „vers-tani” megnyilatkozását a jól ismert *Az éjszaka csodái* c. versből:¹⁷

s szemközt a sarkon a cégtábláról
furcsán szökken a pentameter-sor elő:
„Tóth Gyula bádgos és vízvezeték-szerelő”...

Ám vegyük figyelembe az erre az idézetre közvetlenül következő két sort is, mely a maga ironikus módján akár a versformák preformált voltának, a preskriptív verstanok esendőségének, a versformák kizárólagossági teóriájának szelíd, ironikus bírálataként is interpretálható:

– a nevetésed is ilyen bolond:
mindenre illik és semmit se mond.

¹⁷ WEÖRES Sándor, *Az éjszaka csodái*, megjelent a *Medusa* c. kötetben, 1943.